

УДК 94 (477. 63) «1927/1929»

Н. Р. Романець*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара***РОЛЬ РЕПРЕСІЙ У БОРОТБІ З СЕЛЯНСЬКИМ ОПОРОМ В УКРАЇНІ
(1927–1929 рр.)****Досліджено роль репресій у боротьбі з селянським опором в Україні у 1927–1929 рр.***Ключові слова:* селянство, куркульство, хлібозаготівлі, репресії, політика, ДПУ, органи юстиції.**Исследована роль репрессий в борьбе с сопротивлением крестьянства в Украине в 1927–1929 гг.***Ключевые слова:* крестьянство, кулачество, хлебозаготовка, репрессии, политика, ГПУ, органы юстиции.**The article is devoted to investigation of repressive campaign against the peasant resistance in Ukraine in 1927–1929.***Key words:* peasantry, kulaks, grain procurements, repressions, policy, GPU, justice bodies.

Тема протистояння влади і селянства у добу сталінської модернізації аграрного сектора протягом останніх років перетворилася на одну з провідних у вітчизняній історіографії. Важливість дослідження цієї проблеми зумовлена тим, що дозволяє спростувати низку міфів, що міцно вкоренилися в громадській думці українського суспільства. Один із стереотипів походить ще з радянських часів – про всенародну підтримку суцільної колективізації, інший – вже з доби незалежності – про безхребетність українського селянина, нездатність його до опору, що нібито й зумовило голодну катастрофу 1932–1933 рр. Між тим документи свідчать, що долю жорстокого двобою між більшовицькою державою і багатомільйонним селянством під час сталінської «революції згори» вирішили репресії – звична для Кремля зброя, вдало апробована в часи громадянської війни. У зв'язку з цим особливого значення набуває вивчення науковцями селянської лінії у репресивній політиці влади напередодні «великого перелому», окремі сюжети якої висвітлено у працях В. Данилова [3], Г. Капустян [6], В. Ченцова [14]. Метою ж представленої розвідки є дослідження ролі репресій у боротьбі з селянським опором під час першої хвилі «надзвичайщини» в українському селі у 1927–1929 рр.

Повернення влади до воєнно-комуністичних методів здійснення хлібозаготівель під час заготівельної кризи 1927/28 рр. зумовило опір селянського середовища. Якщо протягом 1924–1927 рр. органи ДПУ УСРР зафіксували лише 370 випадків куркульського терору [9, с. 1032], то під час хлібозаготівель 1927/28 р. їх кількість зросла до 538. Протягом наступної заготівельної кампанії 1928/29 р. на селі було зареєстровано вже 1 266 актів терору [5, с. 173]. Також у 1929 р. у республіці відбулося 100 масових виступів.

Наркомат юстиції УСРР визнавав, що якщо в 1927 р. терористичні акти «на ґрунті класової помсти» носили «одиночний і випадковий характер», то вже в 1928 р. спостерігалось «зростання цих випадків». Своєрідні «піки» терористичної активності «куркульських елементів» припадали на травень 1928 р., що було пов'язано «з посиленням тиску в зв'язку з хлібозаготівлею і кампанією самооподаткування», а також на жовтень–грудень 1928 р. [13, ф. 1, оп. 20, спр. 3001, арк. 9]

Найбільша кількість справ про «терористичні акти на ґрунті класової помсти» порушувалась у Правобережних округах України. «На першому місці за кількістю

й характером терористичної діяльності куркульства» знаходився Вінницький округ, на другому – Київський, на третьому й четвертому місці – Проскурівський, Шевченківський, Шепетівський. Зауважимо, що поняття «терористичні акти» органи юстиції республіки тлумачили досить широко. Проявами куркульського терору вважалися не лише «вбивства і замах на вбивство», підпали, але й «хуліганські дії», «загрози листами й усно», зрив зібрань [13, ф. 1, оп. 20, спр. 3001, арк. 9].

На «куркульський терор» репресивна система відповіла «червоним терором». У своєму виступі на республіканській нараді голів окружних судів і прокурорів у червні 1928 р. голова РНК УСРР В. Чубар так охарактеризував політику органів юстиції у цьому напрямі: «Ми повинні застосовувати наш закон, а коли потрібно, то й складати нові закони для того, що б не давати поширюватися ворожій роботі, а, навпаки, знищувати її» [5, с. 182].

Тому вже 23 січня 1928 р. заступник голови ОДПУ Г. Ягода направив до повноважних представництв губвідділів ОДПУ розпорядження з вимогою телеграфно повідомляти Інформаційний відділ ОДПУ про «виникнення групових або масових антирадянських виступів...у зв'язку з хлібозаготівлями». Слідство за цими справами мали вести виключно органи ОДПУ, притягуючи до відповідальності, «як керівників виступів, так і осіб, які своїми незаконними діями викликали невдоволення населення». Усі справи про контрреволюційні виступи передбачалося передавати до колегії ОДПУ. Одночасно органи держбезпеки повинні були здійснити чистку низового радапарату від саботажників «міроприємств уряду» [10, с. 159].

На початку січня 1929 р. до боротьби з «куркульським терором» долучилося й Політбюро ЦК ВКП(б), ухваливши постанову, яка зобов'язала органи юстиції «забезпечити максимальну швидкість здійснення репресій щодо куркульських терористів». Також було визнано доцільним публікувати інформацію про «акти нападу на радянських, партійних і інших робітників на селі» з одночасним оприлюдненням відомостей про застосування репресій [10, с. 491].

Реакція партійного керівництва України на вказівку Кремля була миттєвою. «Телеграму ЦК ВКП(б) у зв'язку з посиленням куркульського терору» розглянули на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У 15 січня 1929 р. Керівникам ДПУ і Наркомату юстиції УСРР, В. Балицькому і В. Порайко відповідно, доручили «підготувати матеріал по цьому питанню» із заслуховуванням «на найближчому засіданні ПБ ЦК». Не залишилися осторонь від боротьби з «куркульським терором» і радянські органи. Вони мали «проробити питання про особисте страхування робітників низового радянського і партійного апарату та апарату громадських організацій і внести на Політбюро». Також по радянській лінії передбачалося підготувати директиву «про термінову і переважну виплату страхової премії потерпілим «від підпалів на селі» [13, ф. 1, оп. 6, спр. 163, арк. 19]. А вже 25 січня 1929 р. Політбюро ЦК КП(б)У, заслухавши доповідь В. Балицького і В. Порайко, ухвалило рішення «посилити застосування найсуворіших заходів кари в судовому порядку» до проявів «куркульського терору» [13, ф. 1, оп. 6, спр. 163, арк. 24].

Між тим партійне керівництво республіки не лише ретельно виконувало репресивні вказівки Кремля, але й проявляло ініціативу. Так, на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У від 19 березня 1929 р. була озвучена пропозиція «про встановлення колективної відповідальності заможної групи села на випадок підпалу», яка явно нагадувала систему покарань доби воєнного комунізму. Проте вище партійне керівництво республіки її відхилило, вкотре запропонувавши «застосувати більш суворі судово-карні заходи на підставі існуючих законів» у районах, «де терористичні акти мають широке розповсюдження». Для «винних у підпалах та їхніх співучасників, підмовників тощо» встановлювалася не лише кримінальна, але й матеріальна відповідальність [13, ф. 1, оп. 6, спр. 163, арк. 62].

Принагідно зауважимо, що Прокуратура республіки активізувала боротьбу з «куркульським терором» ще до появи постанови Політбюро ЦК ВКП(б) від 3 січня 1929 р. Уже 4 грудня 1928 р. була видана директива, у якій перед окрпрокурами ставилося завдання прискорити слідство у справах про терористичні акти «проти представників влади та громадських організацій на селі, окремих сільських активістів». Установлювалося, що «про всі справи, пов'язані з терористичними актами», потрібно негайно, з моменту «виникнення» повідомляти Прокуратуру республіки і туди ж направляти копії обвинувачуваних висновків у цих справах «з короткою доповіддю прокурора про те, чи вважає він за доцільне слухати такі справи в надзвичайних сесіях, чи в прилюдному суді» [4, ф. 1518, оп. 1, спр. 5, арк. 22].

Під час розгляду справ про теракти застосовувалася процедура розгляду політичних справ. Після закінчення слідства «терористична справа» заслуховувалася на бюро або секретаріаті окружкому партії. Нерідко процедура зводилася до формального опитування членів окружкому. Окружком визначав, у якому порядку буде розглядатися справа: звичайному чи надзвичайному, а також «рекомендував» міру соціального захисту щодо терористів. Приміром, 26 лютого 1929 р. бюро Дніпропетровського окружкому КП(б)У, розглянувши справу мешканців села Богуслава Павлоградського району М. Надточія, Ф. Надточія, І Яковлева, І. Гузя, Ф. Кузьменка і П. Баклеєнка, яких звинувачували у вбивстві комсомольця Бойка і замаху на вбивство кандидата партії Лук'яненка, ухвалила рішення:

«1. Справу слухати у надзвичайному порядку Надзвичайною сесією облсуду.

2. Застосувати до керівників терористичного акту і активних вбивць вищу міру соціального захисту – розстріл» [4, ф. 1518, оп. 1, спр. 5, арк. 67].

26 червня 1929 р. Дніпропетровський окружком рекомендував застосувати аналогічну міру соціального захисту щодо мешканця села Олександрівки Васильківського району Йосипа Бондаренка, звинуваченого у підпалі хати голови сільради Ольховича і соломи старшого виконавця Шевченка, скоєного у грудні 1928 р. [4, ф. 1518, оп. 1, спр. 5, арк. 119].

Паралельно органи ДПУ почали вилучення «потенційних терористів». До них, як правило, зараховували тих селян, які відкрито висловлювали невдоволення новою податковою і хлібозаготівельною політикою влади, а також оскаржували дії місцевих можновладців. Гострі висловлювання селян на адресу членів сільрад, податкових комісій чекісти кваліфікували, як «заходи, спрямовані на підготовку терористичної страти активістів села» [1, арк. 114], притягуючи «винних» до кримінальної відповідальності за статтею 54-11 КК, яка встановлювала покарання за «організаційну діяльність, спрямовану на підготування або вчинення» контрреволюційних злочинів, а також за участь у контрреволюційній організації. Саме за цим зразком Дніпропетровський окрвдділ ДПУ сфабрикував справу мешканців села Дебальцево Васильківського району Ф. Берковського, Г. Магали, М. Берковського і В. Берковського, «провина» яких полягала у тому, «що ця група вела серед селян антирадянську агітацію, організовувала нелегальні збори, на яких обговорювалися питання про несплату єдиного сільськогосподарського податку, засобів і методів знизити такий, а також протидії іншим кампаніям і тероризування активу бідноти і громадських працівників» [1, арк. 73]. На підставі таких звинувачень 1 квітня 1929 р. Надзвичайна сесія Дніпропетровського окрсуду, застосувавши статті 54-10 і 54-11, засудила Ф. Берковського до 8 років позбавлення волі, Г. Магалу – до 5 років, М. Берковського і В. Берковського – до 3 років [1, арк. 114].

Після запровадження у травні 1929 р. «надзвичайних методів хлібозаготівель» органи ДПУ і юстиції розгорнули активну боротьбу з новим типом терористів – селянами, які чинили опір заготівельникам. Так, 15–16 жовтня 1929 р. Надзвичайна сесія Старобільського окружного суду засудила до різних термі-

нів позбавлення волі (від 6 місяців до 1 року) М. І. Шаповаленка, М. А. Хамчич, Р. М. Геєнка та ще сімох жителів села Байдівка Старобільського округу за перешкоджання «місцевим органам влади вилучати майно у злісних нездатчиків державі залишків хліба», за учать у масовому безладді та підбурюванні односельчан до непокори владі [2, с. 118]. Більш суворо за опір представникам влади, які здійснювали вилучення «майна для подальшого розпродажу за невиконання плану хлібозаготівель», покарали селянку А. Я. Тарасенко з села Кирнасівка Тростянецького району Вінницької області. Її злочин кваліфікували за ст. 16, 54-8 КК УСРР, засудивши «до позбавлення волі терміном на 10 років із суворою ізоляцією з поразкою в правах на 5 років та конфіскацією всього належного їй майна» [2, с. 122].

У тих випадках, коли органам юстиції не вдавалося притягнути до кримінальної відповідальності «терористів» через відсутність необхідних доказів провини, окрпрокурори зверталися до окрввідділів ДПУ з «пропозиціями» зібрати матеріал проти цих «соціально-небезпечних елементів» і застосувати щодо них адміністративну висилку. Приміром, після виправдання на судовому процесі мешканців села Вейсбахівки Турівського району М. Лата, С. Стрельця, Я. Щура та І. Лата, яких звинувачували «в намірі на вбивство голови сільради Перепелиці», Прилуцький окрпрокурор запропонував місцевому окрввідділу ДПУ «порушити клопотання про адміністративну висилку всіх зазначених осіб» [12, ф. 24, оп. 13, спр. 53, арк. 106]. Зазначимо, що в рамках кампанії по боротьбі з куркульським терором органи ДПУ УСРР вилучили з українських сіл і вислали за межі республіки у 1927/28 р. «2 381 особу злочинного елементу, а в 1928/29 р. – 4 980 осіб» [5, с. 184].

Нерідко вироки щодо «терористів» ґрунтувалися виключно на специфічних доказах провини, а саме, що звинувачений належав до «класово-ворожих елементів – куркулів або заможників», «вороже ставився до заходів радвлади» і мав погані стосунки з жертвою теракту – сільським активістом. Приміром, 1 квітня 1929 р. Роменський окрсуд засудив до 10 років позбавлення волі селянина М. Шепітько за скоєння теракту (поранення) проти уповноваженого сільради з хлібозаготівель Лук'янця лише «на підставі стосунків, які були поміж» ними. 28 травня 1929 р. Кримінально-касаційна Колегія Найвищого суду УСРР скасувала вирок окрсуду, визнавши, що його «обґрунтовано майже цілком на здогадках», і справу М. Шепітька закрила. Партійне керівництво Роменського округу розцінило такі дії Найвсуду, «як судову помилку або показчик класової сліпоти товаришів, що розглядали справу». Особливо розлютило партійних очільників Роменщини те, що Найвсуд республіки визнав «закинута Шепітькові обвинувачення не доказаним (бач, не піймали, як стріляв за руку». Як наслідок, бюро Роменського окружного ухвалило постанову і звернулося до ЦКК КП(б)У з доповідною запискою, у якій вимагало, щоб «таких наслідків по справам, маючим політичне, громадське значення було якнайменш в органах, здійснюючих революційну законність диктатури пролетаріату» [12, ф. 24, оп. 13, спр. 54, арк. 204].

До питання боротьби «з проявами куркульського терору і шкідництва» партійне керівництво держави знову повернулося під час нової хлібозаготівельної кампанії 1929/30 р., активізувавши діяльність карально-репресивних органів у цьому напрямі. Аргументації дотримувалися традиційної – збільшення куркульських терористичних актів. З початку хлібозаготівельної кампанії у липні і до 4 листопада 1929 р. органи ДПУ зафіксували 142 антирадянських проявів в українському селі: 11 вбивств, 9 поранень, 78 підпалів, 14 замахів, 28 побиття і 2 випадки майнового шкідництва, а також 1 масовий виступ [10, с. 743–744]. Тому постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 20 вересня 1929 р. зобов'язала органи прокуратури і ДПУ «посилити репресивні заходи і провести декілька показових проце-

сів» проти шкідників і терористів з куркульським походженням [13, ф. 1, оп. 6, сапр. 165, арк. 54].

Нові акценти у «антитерористичній» репресивній діяльності органів ДПУ розставив циркулярний лист ОДПУ СРСР, направлений до повноважних представництв і начальників окружних відділів ОДПУ наприкінці вересня 1929 р. Ця директива вимагала від чекістського апарату посилити роботу «з попередження терору, групових та масових виступів і ставилося чергове завдання – виявити «антирадянське підпілля», але й надавався необхідний для цього інструмент: відтоді «погрози, замахы, агітація за виступи, повстанська агітація, анонімки і листівки, спроби виступів» кваліфікувалися не інакше, як «привістки терору і відкритих виступів» [10, с. 701]. У зв'язку з цим від органів держбезпеки вимагали посилити інформаційну діяльність щодо антирадянського куркульського підпілля в селі, а також негайно робити оперативні висновки.

На наш погляд, цей циркуляр створив підґрунття для широкого застосування статті 54-10 КК УСРР проти селян, які відкрито висловлювали невдоволення новою хлібозаготівельною і податковою політикою влади. Таким чином, напередодні «великого перелому» з українського села вилучали нелояльні елементи, які, на думку Кремля, становили потенційну загрозу командно-репресивній системі, оскільки могли очолити акції спротиву компартійній владі. Показово, що це визнала навіть Колегія Наркомату юстиції УСРР на своєму засіданні 1 січня 1930 р., ухваливши резолюцію, у якій стверджувалося, що окружні суди засуджували «не за дійсну контрреволюційну акцію, а лише для того, щоб ізолювати певні елементи, нерідко без урахування підстав для цього» [12, ф. 8, оп. 14, спр. 294, арк. 4].

Окрему увагу циркуляр приділив порядку розгляду справ з «сільської контрреволюції», визначивши юрисдикцію судових і позасудових органів. Так, у судовому порядку мали розглядатися «справи про відкриті антирадянські виступи на селі (групові і масові виступи, зриви кампаній і зборів)», а також про одиночні теракти. Всі ж «справи з попередження антирадянських виступів на селі і справи про контрреволюційні організації (у тому числі й терористичні), як і раніш, передавалися «на позасудовий розгляд» [10, с. 702].

Остаточо розв'язала руки карально-репресивним органам директива Політбюро ЦК ВКП(б) від 3 жовтня 1929 р., яка «доручила ОДПУ і НКЮОстам РСФРР і УСРР застосовувати рішучу і швидку репресію аж до розстрілу проти куркулів, що організують терористичні напади на радпрацівників та інші контрреволюційні виступи». Репресивні заходи дозволялося реалізовувати як у судовому порядку, так і у позасудовому: «в окремих випадках, коли потрібна особлива швидкість, карати через ДПУ» [10, с. 704]. А 9 жовтня 1929 р. ОДПУ СРСР запропонувало механізм прискорення репресій: створити «Трійки при ПП ОДПУ у найголовніших хлібозаготівельних областях», у тому числі в Україні. Термін їх діяльності визначався у три місяці. Трійки повинні були узгоджувати вироки з областковими ВКП(б) [10, с. 732].

Як свідчить телеграма заступника голови ОДПУ СРСР Г. Ягоди від 11 жовтня 1929 р., Політбюро ЦК ВКП(б) ініціативу ОДПУ частково підтримало. Директива Г. Ягоди вимагала від місцевих чекістів проведення слідства по «терористичних справах» «у прискореному порядку». «Справи, які вимагали застосування негайної репресії», мали спочатку розглядати на місці ПП ОДПУ, які узгоджували з крайовими комітетами ВКП(б) заходи покарання і надсилали до Москви для позасудового розгляду» [6, с. 31–32].

Виконуючи настанову центральної влади про активізацію боротьби з куркульським терором, окружні суди почали штампувати справи, перетворюючи звичайні побутові злочини, «зокрема бешкетування», «на злочини контрреволюційні» – терористичні акти. Так, 12 жовтня 1929 р. Харківський окрсуд засудив «за арт. 54-8 КК до найвищого заходу соцоборони» обвинуваченого Радько лише

за те, що «п'яний Радько, тримаючи щось у руках, чіплявся до голови сільради чужого села Репка, врят чи знаючи, що він голова сільради». А Полтавський окрсуд 21 вересня 1929 р. застосував «терористичну статтю» 54-8 до селян «Волошина та інш.», які «пиячили в пивній, ображаючи членів комісії сприяння хлібозаготівлі, і, нарешті, в п'яному стані, підійшовши до сільради, вчинили бешкет» [16, с. 767]. Тому у 1929 р. Кримінально-касаційна колегія Найвищого суду УСРР досить часто пере kwalіфіковувала справи з 54-8 статті на статтю 70 КК УСРР, яка встановлювала покарання «за хуліганські дії на підприємствах, в установах і в громадських місцях» [11, с. 100].

Статистичні дані Наркомату юстиції УСРР засвідчують, що протягом 1927–1929 рр. кількість притягнутих до кримінальної відповідальності «терористів» постійно зростала. Так, якщо у 1927 р. у республіці за терористичні акти було засуджено 25 осіб, то у 1928 р. – вже 70 осіб, із яких 67 осіб було притягнуто до кримінальної відповідальності «за арт. 54-8 КК за теракти, вчинені на селі». У 1929 р. українські суди покарали вже 617 «терористів», із яких 593 осіб скоїли злочин у сільській місцевості [17, с. 409–410].

Реакцією репресивно-каральної системи на невдоволення селянства «воєнно-комуністичною» хлібозаготівельною і податковою політикою влади стала активізація боротьби з антирадянською агітацією. Так, директивний лист Наркомату юстиції УСРР від 25 січня 1928 р. кваліфікував як антирадянську агітацію виступи куркулів проти самообкладання, санкціонувавши притягнення їх до кримінальної відповідальності за ст. 67 КК УСРР, яка передбачала покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше 6 місяців. У тих випадках, коли «контрреволюційні агітатори» закликали до «відкритого опору та бійки урядових осіб», їх мали карати за ст. 19 і 69-2 КК УСРР. Слідство у справах «контрреволюційних агітаторів» повинно було тривати не більше трьох днів, а самі «справи заслуховуватися в судах негайно». У тих випадках, коли «контрреволюційна робота проводилася таємно, і вона за різними причинами не могла бути предметом прилюдного слухання» у суді, до агітаторів рекомендувалося застосовувати «адміністративне вислання через Особливу нараду при Колегії ДПУ УСРР за матеріалами окривдділів ДПУ в установленому порядку» [4, ф. 1518, оп. 1, спр. 3, арк. 11].

Управління Сновської райміліції та розшуку Чернігівської округи у березні 1928 р. повідомляло, що «за агітацію проти самообкладання віддано [під суд] 39 осіб по 12 справам, з них засуджено 23 чоловіки, ув'язнено 15 чоловік» [8, с. 26]. У Кам'янецькому районі на Проскурівщині протягом 1928 р. за 67 ст. КК «було заведено по окрсуду 17 справ, по яких було засуджено: 10 до позбавлення волі, 11 до позбавлення волі умовно, 10 – виправдано». Більшість засуджених складали «селяни-середняки». Серед репресованих були навіть «чотири члени КНС» і один вчитель, «до якого пристосовано позбавлення волі на 6 місяців із забороною вчителювати». Щодо куркулів, проти яких у першу чергу спрямовувався репресивний удар, то їх серед репресованих нараховувалося лише п'ятеро. Притягнення до кримінальної відповідальності «соціально близьких» селян Кам'янецький окрвиконком пояснював «впливом куркульських елементів» [7, с. 71].

Усього протягом 1927 р. органи юстиції розглянули 26 справ «про контрреволюційну агітацію і пропаганду», у 1928 р. – вже 174 справи, а у 1929 р. – 440 справ [15, с. 100]. За висновками Кримінально-касаційної Колегії Найвищого суду УСРР, у цей період окреслилася тенденція, коли окружні суди кваліфікували як «контрреволюційну агітацію» «лише окремі вигуки незадоволення тими чи тими заходами, образу представників влади, членів різних комісій, відмовлення від здачі та продажу хліба тощо». Унаслідок цього Найвсуд республіки досить часто «касував і закривав справи за арт. 54-10 КК». Приміром, 23 квітня 1929 р. Кримінально-касаційна Колегія Найвсуду УСРР закрила справу селянина Губіна,

засудженого 1 березня 1929 р. Кременчуцьким окрсудом, «зазначивши, що слова засудженого «хліба нема, а на нема й суду нема», не можна вважати за агітацію проти хлібозаготівлі» [16, с. 768].

У свою чергу, подібна практика Найвищого суду УСРР викликала невдоволення місцевих органів юстиції, які використовували показові процеси над «злісними нездатчиками хліба – агітаторами в селах, на місці скоєння злочину» для прискорення темпів хлібозаготівельної кампанії. Приміром, Проскурівський окрпрокурор і голова окрсуду вважали, що «закриття справи в корні підриває авторитет усієї суми заходів і майбутню заготовку» [12, ф. 24, оп. 13, спр. 54, арк. 143].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що у 1927–1929 рр. для ліквідації селянського опору влада задіяла як надзвичайні органи – ДПУ УСРР, так і органи юстиції. Учасників активного спротиву, так званих «терористів», притягували до кримінальної відповідальності, застосовуючи «терористичну статтю» 54-8 КК УСРР. Однак, у тих випадках, коли по справі проходило декілька осіб, слідчі створювали «контрреволюційні організації», що дозволяло висунути додаткові звинувачення за статтею 54-11. Селян, що висловлювали невдоволення новою податковою та хлібозаготівельною політикою більшовиків, звинувачували у «контрреволюційній агітації». У цілому, стаття 54-10 КК УСРР виявилася для компартійної влади зручним інструментом для поступового вилучення з українського села напередодні «великого перелому» нелояльних елементів, які, на думку Кремля, становили потенційну загрозу командно-репресивній системі, оскільки могли очолити акції спротиву компартійній владі. Привертає увагу той факт, що на відміну від місцевих органів юстиції, які швидко перебудували свою роботу відповідно до нового курсу влади, усвідомивши, що «під час війни мовчать закони», а тому почали масово штампувати справи «терористів» і «контрреволюційних агітаторів», не обтяжуючи себе доведенням провини підсудних, Найвищий суд республіки намагався певний час діяти в рамках «революційної законності», а тому скасовував найбільш одіозні судові рішення.

Бібліографічні посилання

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Дніпропетровськ. – Ф. к. с., спр. П – 26 275.
2. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні за документами ГДА СБУ: анотований довідник / упоряд. В. М. Даниленко (відп. упорядн.), Л. Л. Аулова, В. В. Лавренюк. – Л., 2010.
3. Данилов В. П. Введение (Истоки и начало деревенской трагедии) / В. П. Данилов // Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939: Документы и материалы : в 5 т. / Т. 1. Май 1927 – ноябрь 1929 / под ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М., 1999.
4. Державний архів Дніпропетровської області.
5. Єрмак О. П. Здійснення ленінської політики обмеження і витіснення капіталістичних елементів міста і села на Україні в 1927–1929 рр. : дис.... канд. іст. наук / О. П. Єрмак. – К., 1974.
6. Капустян Г. Т. «Надзвичайщина» та селянський опір в Україні (кінець 1920-х рр.) / Г. Т. Капустян // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 31. – К., 2005. – С. 21–34.
7. Коллективизация і голод на Україні, 1929–1933 / АН України. Інститут історії України та ін.; упоряд.: Г. М. Михайличенко, С. П. Шаталіна; відп. ред. С. В. Кульчицький. – К., 1992.
8. Реабілітовані історією : у 27 т. Чернігівська область / упоряд.: О. Б. Коваленко, Р. Ю. Подкур, О. В. Лисенко, О. І. Железна. – Кн. 1. – Чернігів, 2008.
9. Советская деревня глазами ВЧК–ОГПУ–НКВД. 1918–1939. Документы и материалы : в 4 т. / под ред. А. Береловича, В. Данилова. – М., 2000. – Т. 2.
10. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939: Документы и материалы : в 5 т. / под ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М., 1999. – Т. 1.

11. Уголовное законодательство СССР и союзных республик : сб. (Основные законодательные акты) / под ред. Д. С. Карева; сост.: Е. М. Ворожейкин, О. И. Гацихо, Е. Д. Даманина, Ю. Г. Трещетенков, О. Ф. Шишов, А. М. Яковлев. – М., 1957.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України.
14. **Ченцов В. В.** Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки / В. В. Ченцов. – Тернопіль, 2000.
15. Червоне право. – 1930. – № 3.
16. Червоне право. – 1930. – № 18–19.
17. Червоне право. – 1931. – № 9–10.

Надійшла до редколегії 27.12.2011

УДК 94(477).316.334 «1950/1965»

О. Ф. Нікілєв

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА: РЕАЛІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ 1950-х – СЕРЕДИНИ 1960-х рр.

Висвітлено реалії житлово-комунального стану села, рівень забезпеченості сільських населених пунктів елементарними досягненнями цивілізації.

Ключові слова: українське село, житлово-комунальний стан, електрифікація, радіофікація, телефонізація, транспортне сполучення.

Освещены реалии жилищно-коммунального состояния села, уровень обеспеченности сельских населенных пунктов элементарными достижениями цивилизации.

Ключевые слова: украинское село, жилищно-коммунальное состояние, электрификация, телефонизация, радиофикация, транспортное сообщение.

It is considered the leaven-comunitiv situation of the village, the level of the garahting the village populated placis by the ekementery civilization.

Key words: Ukrainian village, leaven-comunitive situation, electrification, telepfonisation, radiofication, transport junction.

Проблема житлово-комунального розвитку села не є пріоритетною у дослідженнях вітчизняних істориків. Саме тому цей аспект аграрної історії не знайшов належного висвітлення і до сих пір багато в чому залишається на рівні досить спрощеного розуміння. І хоча з цієї проблеми є публікації І. В. Рибачка, який зробив спробу розглянути соціальну інфраструктуру села за роки радянської влади [5; 6], та з'явилися дослідження на рівні статей ряду науковців, де розглядаються певні складові даної проблеми [1; 15], історіографія її залишається досить обмеженою. Тож саме стан вивчення проблеми і зумовив вибір її в якості предмета дослідження.

Нове керівництво СРСР, що очолило у 1953 р. державу після смерті Й. Сталіна, проголосило політику потужного піднесення сільського господарства. Проте, кошти, що виділялися для цього впродовж дванадцяти років її здійснення, з 1953 по 1965 рр., спрямовувалися не на комплексний розвиток села як цілісної соціально-економічної системи, важливої складової суспільства, а лише на розвиток матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва. Вирішення соціальних, побутових, культурних проблем за традицією попереднього пері-